

Урсуляк О. В.,

викладач Чернівецького юридичного коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ СТАТУС І КОМПЕТЕНЦІЯ СУДІВ ПРИСЯЖНИХ У БУКОВИНІ В СКЛАДІ МІЖВОЄННОЇ РУМУНІЇ (1918–1938 рр.)

Анотація. Стаття присвячена правовому інституту суду присяжних у Буковині в складі міжвоєнної Румунії. Досліджено правовий статус, компетенцію, порядок обрання та юридичну відповідальність присяжних.

Ключові слова: суд присяжних, списки присяжних, трибунал, Буковина, Румунія.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні наміри України спонукають до роздумів над національною та світовою правовою спадщиною державного будівництва та захисту прав людини. Однією з найбільш важливих проблем сучасності залишається ефективність реформування судової системи, її очищення від корупційних елементів, а також демократизація судочинства. З огляду на ці фактори нагальною потребою сьогодення є вдосконалення інституту суду присяжних в Україні, який у поточному стані не відповідає ні суспільним потребами, ні європейським стандартам. Шлях до вирішення цих складних проблем може бути віднайдений у тому числі за рахунок вивчення вітчизняного досвіду, адже суди присяжних діяли на українських землях у різні періоди історії. У цій статті звернемо увагу на період 1918–1938 рр., коли Буковина перебувала в складі міжвоєнної Румунії.

Стан дослідження. Український досвід суду присяжних в історико-правовому контексті становив предмет наукового зацікавлення І. Русанової, Н. Тернавської, О. Середи, О. Сидорчука та ін. Водночас праці цих авторів не містять достатньої інформації про правовий статус і компетенцію суду присяжних у Буковині в складі Румунії. Зазначене питання вивчалось здебільшого в контексті загальної історико-правової характеристики судової системи міжвоєнної Румунії (І. Йонеску-Долж, З. Лупашку, О. Терневяну та ін.) та її поширення на територію Буковини (М. Никифорак, І. Торончук). Натомість організація та діяльність суду присяжних у Буковині в складі Румунії (1918–1938 рр.) потребує нового спеціального дослідження.

Виклад основних положень. Восени 1918 р., коли розпад Австро-Угорщини став неминучим, у Північній Буковині відбувалися багаточисельні віча, що вимагали її приєднання до інших українських земель. Утворена 18 жовтня 1918 р. у Львові Українська Національна Рада створила в Чернівцях своє представництво – Буковинську делегацію на чолі з О. Поповичем. 3 листопада 1918 р. вона захопила владу в Чернівцях та українській частині Буковини, виразивши намір об'єднатися із ЗУНР. Однак уже 11 листопада румуни, заручившись підтримкою Антанти, встановили свою владу в Чернівцях, а згодом і в усій Буковині.

В українського населення краю не було реальної можливості протистояти румунській анексії, адже їх союзники галичани в той час вели війну з Польщею. 18 грудня 1918 р. румунський король Фердинанд I видав декрет про приєднання Буковини до складу Румунії. Входження Буковини до складу Румунії згодом було підтверджено Сен-Жерменським (вересень 1919 р.) і Севрським (серпень 1920 р.) мирними договорами [1, с. 434–435].

Одним із першочергових завдань румунської влади постало поширення своєї судової системи на анексовану територію,

тому 19 грудня 1918 р. відповідно до королівського декрету, на Буковину була розповсюджена юридична дія законодавства Румунії про судоустрій, яке передбачало формування п'ятирівневої судової системи, що складалася із мирових судів, трибуналів, апеляційних палат, суду присяжних і вищої палати касації і правосуддя [2, с. 117]. Попри впровадження румунського законодавства про судоустрій, у Буковині продовжував діяти австрійський КПК 1873 р., і колеги присяжних продовжували формуватися відповідно до його вимог, про що свідчить наказ префектури Чернівецького повіту про складання списків присяжних на 1920 р., в якому містяться посилання саме на цей нормативно-правовий акт [3, арк. 1].

25 червня 1924 р. було прийнято новий закон про судоустрій Румунії, який, щоправда, не вніс радикальних змін в існуючу на той час судову систему. Зокрема, він також встановив п'ятирівневу систему судів:

- місцеві суди – сільські, міські, змішані;
- трибунали – по одному в кожному повіті;
- палати присяжних – діяли при кожному трибуналі в складі головуючого, двох суддів трибуналу та 12 присяжних;
- апеляційні палати – загалом 12 для всієї держави;
- Верховна касаційна палата – найвища судова інстанція міжвоєнної Румунії, що складалася з трьох палат [4, с. 115].

Оскільки колишні австрійські крайові суди в умовах Румунської держави уже не діяли в Буковині, суди присяжних почали функціонувати при трибуналах, що були другою ланкою судової системи. Трибунали поділялися на односекційні та двосекційні. До їх складу входили президент або прим-президент, судді (не менш ніж двоє), помічники суддів і судові секретарі. До створення апеляційної палати в Чернівцях румунська влада мала намір надати трибуналам також функції апеляційних інстанцій, однак на практиці цього не відбулося. Загалом у тогочасній Румунії діяло 72 трибунали, що поділялися на 135 секцій [5, р. 238].

Керівниками трибуналів були президенти (в односекційних трибуналах) або прим-президенти (у двосекційних трибуналах). Президентом трибуналу міг бути призначений кандидат, у якого був стаж роботи не менше п'яти років на посаді судді трибуналу або мирового судді, шефа прокуратури або секційного прокурора. Прим-президент трибуналу призначався з числа президентів секцій трибуналу або прим-прокурорів, які працювали не менше двох років на даних посадах, або із суддів, які здійснювали судочинство не менше восьми років [2, с. 125].

За законодавством міжвоєнної Румунії суд присяжних (палата присяжних) виділявся у самостійну ланку судової системи, однак де-факто діяв при трибуналах, і територіально юрисдикція кожного суду присяжних відповідала юрисдикції відповідного трибуналу. Інституту присяжних була присвячена ст. 105 Конституції Румунії 1923 р., яка передбачала, що компетенція судів присяжних поширюється на справи про політичні злочини та злочини у сфері преси [6]. Крім цього документу та австрійського КПК 1873 р. правовий статус судів присяжних у Буковині в складі Румунії визначався законом про організацію

судочинства 1924 р. і спеціальними регламентами про організацію роботи суду присяжних 1921 р., 1925 р., 1936 р.

Суди присяжних у Буковині за румунським міжвоєнним законодавством склалися з двох частин: палати (три представники суддівського корпусу, серед яких головуючий мав бути радником апеляційної палати) та власне присяжних (їх було 12, а за регламентом 1936 р. – дев'ять). Завданням присяжних було вирішення питання факту наявності чи відсутності вини, а ведення судового процесу та винесення остаточного вироку, який базувався на вердикті присяжних, було завданням палати [7, с. 99].

Кандидат на посаду присяжного повинен був бути громадянином Румунії, досягнути не менш як 25-річного віку, мати повну політичну та цивільну дієздатність, вміти читати та писати. Встановлювався також майновий ценз – річний дохід не менш як півтори тисячі лей. Альтернативою цьому цензу було, що особа працювала вчителем або була військовослужбовцем у відставці. Присяжними не могли стати особи, які були підозрюваними у кримінальній справі, підсудними або засудженими, а також особи, яким виповнилось 60 р., чи ті, основним видом діяльності яких була фізична праця [5, р. 249-250].

Списки присяжних у кожному повіті складали примарі, нотаріуси сільських громад та інші посадові особи, звітуючи про хід роботи голові трибуналу та префекту повіту [8, р. 1158]. Хоча в багатьох громадах Буковини не було осіб, що відповідали вимогам, які ставило румунське законодавство до кандидатів у присяжні, все ж були і громади, в яких такі особи проживали. До прикладу, 1 листопада 1920 р. громада с. Бояни делегувала в присяжні Чернівецького трибуналу двох осіб – В. Ялонковського (40 р., жандарм у відставці, австрієць, володів румунською, німецькою й українською мовами) і Н. Лазара (39 р., землероб, румун, володів румунською, німецькою, українською мовами) [3, арк. 5]. Загалом слід зауважити, що за національною складовою більшість присяжних у трибуналах Буковини були румунами, адже це відповідало тогочасній державній політиці Румунії.

За списками громад формувалася загальний список кандидатів у присяжні повіту. В ньому кожному кандидату присвоювався відповідний номер, а за 15 днів до початку сесій відбувалося жеребкування (його проводив голова трибуналу в його залі), за результатом якого визначався остаточний перелік присяжних і їх заступників [7, с. 100]. Так, 14 січня 1935 р. у Чернівецькому повітовому трибуналі відбулося жеребкування присяжних згідно з австрійським КПК 1873 р. У жеребкуванні взяли участь К. Зонеску (голова суду), Д. Юліра, В. Фарнаші (судді), Й. Аксоні (прокурор), Г. Прідіа (адвокат), Е. Лой (секретар) [9, арк. 11]. Далі голова трибуналу звітував міністру юстиції про те, що палата присяжних сформована. Так, 30 жовтня 1935 р. голова Чернівецького повітового трибуналу С. Грейфер написав листа міністру юстиції Румунії про те, що 28 жовтня 1935 р. відповідно до чинного законодавства відбулося жеребкування присяжних [9, арк. 158].

Підсудному гарантувалося право ознайомлення із списком обраних присяжних. Недосконалість тогочасного законодавства інколи приводила до того, що до складу присяжних включалися родичі осіб, щодо яких кримінальні справи повинна була розглядати палата присяжних [10, р. 903]. Траплялися також і ситуації, коли всупереч чинному на той час законодавству, в склад присяжних деякі особи обиралися протягом кількох каденцій підряд. У цьому контексті варто згадати заяву адвоката у м. Чернівці О. Гросса до голови Чернівецького повітового трибуналу від 10 лютого 1936 р. У ній йшлося, що 28 січня 1936 р. шляхом жеребкування його було обрано присяжним на лютий 1936 р.

Раніше він виконував функції присяжного у грудні 1934 р. і квітні 1935 р. Обрання його присяжним втретє на протязі півтора року суперечило австрійському КПК 1873 р. Відтак він просив анулювати його призначення на посаду присяжного [11, арк. 108].

Кримінальні справи про політичні злочини та злочини у сфері преси, які повинен був розглядати суд присяжних, надходили до президента відповідного трибуналу від Генерального прокурора апеляційної судової палати у Чернівцях. Після цього президент трибуналу визначав черговість розгляду таких справ. Коли їх кількість не дозволяла розглянути усі кримінальні справи на чергових сесіях суду присяжних, президент трибуналу звертався до головуючого радника суду присяжних із заявою про необхідність скликання додаткових сесій суду присяжних [12, р. 390].

Чергові сесії судів присяжних у Буковині в складі Румунії тривалистю не більш як десять днів (головуючий палати присяжних міг продовжити її до п'ятнадцяти днів), відбувалися тричі на рік. Міністр юстиції Румунії був уповноваженим призначити позачергові сесії суду присяжних з метою вирішення резонансних і невідкладних кримінальних справ. На підставі його подання діяльність суду присяжних могла бути переведена на постійну основу. В такому разі головуючий у суді присяжних радник апеляційної палати виконував відповідні повноваження протягом одного року чи до вирішення всіх кримінальних справ, а ротация складу присяжних повинна була відбуватися кожних два тижні.

Черговість проведення засідань судів присяжних, що функціонували в окрузі Чернівецької апеляційної судової палати, була наступною: першими відбувалися засідання судів присяжних у Чернівцях, Дорогої, та Кимпулунзі, а другими – у Сучаві, Хотині, Радівцях і Сторожинці. Згідно з регламентами 1925 р. і 1936 р. засідання судів присяжних відбувалися кожного дня під час чергових сесій з 13.00 до 19.00 г. З метою завершення розгляду справи головуючим могли бути проведені також вечірні засідання. Для ранкових засідань суду присяжних був потрібним дозвіл Міністра юстиції Румунії [2, с. 100].

Явка присяжних на судові засідання була обов'язковою. Їх відсутність допускалася лише з поважних причин, найпоширенішою з яких був незадовільний стан здоров'я. Так, 1 лютого 1934 р. землевласник з Каліцеанци Ю. Похода, обраний присяжним, звернувся до голови Чернівецького повітового трибуналу із заявою про те, що він за станом здоров'я не має можливості виконувати ці функції. До заяви додавався і медичний висновок [13, арк. 3]. Допускалися також й інші причини. До прикладу, 12 червня 1934 р. адвокат Т. Поповіці звернувся до голови Чернівецького повітового трибуналу із заявою про звільнення його від обов'язків присяжного на тій підставі, що протягом червня він повинен був брати участь як представник інтересів осіб у багатьох цивільних і кримінальних справах [14, арк. 7].

Суди присяжних Буковини у складі міжвоєнної Румунії розглядали кримінальні справи відкрито, крім випадків, передбачених румунським законодавством і деякими діючими в той час австрійськими законами. У судах присяжних підтримання публічного обвинувачення здійснював Генеральний прокурор апеляційної судової палати чи інший прокурор, якого він уповноважив. Присяжні виносили вердикти шляхом голосування більшістю голосів – вердикт вважався винесеним, якщо за нього проголосували не менш як сім присяжних (до реформи 1925 р. потрібно було вісім голосів). Коли голосів «за» і «проти» було порівну, вердикт вважався таким, що стверджував невинуватість підсудного [5, с. 278]. На підставі вердикту присяжних палата виносила остаточний вирок.

Вирок палати присяжних Буковини у складі міжвоєнної Румунії міг бути оскарженим в апеляційній судовій палаті у Чернівцях чи Вищій палаті касації та правосуддя у Бухаресті. Голова палати присяжних звітував голові апеляційної палати про кожну судову сесію присяжних після її завершення. Законодавство міжвоєнної Румунії гарантувало присяжним компенсацію витрат, зумовлених виконання ними свого громадського обов'язку в палатах присяжних. Їм виплачувалися добові у розмірі 100 лей за день і відшкодовувалися дорожні витрати, якщо відстань між їх місцем проживання і місцем розташування палати присяжних становила понад чотири кілометри [2, с. 101].

Водночас відсутність присяжних на засіданнях палати мала наслідком їх адміністративну відповідальність, яка полягала в накладенні на таких осіб штрафів. Так, 26 червня 1935 р. на фермера з м. Чернівці А. Кошару було накладено штраф 500 лей за неявку на розгляд судової справи як присяжного [15, арк. 22]. Систематичні неявки присяжних на розгляд судових справ каралися ще істотніше. Зокрема, 12 листопада 1936 р. суддя Чернівецького повітового трибуналу М. Федореа наклав штраф на присяжних Й. Тау, С. Штернберга у розмірі 1000 лей та М. Вейсбрета в розмірі 3000 лей за систематичні неявки на судові засідання [16, арк. 2]. Розмір цих штрафів був доволі значним, що мало на меті дисциплінувати присяжних, однак траплялися й випадки, коли присяжні оскаржували в судовому порядку накладення на них штрафів. До прикладу, 27 червня 1935 р. адвокат промисловця з м. Чернівці С. Гроссмана М. Кіммельман оскаржив накладення штрафу на його клієнта за неявку на судові засідання як присяжного, мотивуючи це незадовільним станом його здоров'я [15, арк. 48]. Загалом можна висловити припущення про доволі низький рівень правової культури населення Буковини в складі міжвоєнної Румунії, адже в Державному архіві Чернівецької області зберігається чимала кількість справ про накладення штрафів на присяжних за неявки на судові засідання та їх скарг щодо цих штрафів.

Економічна криза в Румунії 30-х рр. XX ст. зумовила загострення соціальних, національних і політичних протиріч в державі. Чинний король Кароль II посилював жорсткість реакційних заходів і протягом 1934–1938 рр. істотно обмежив компетенцію парламенту. У лютому 1938 р. він скасував демократичну Конституцію 1923 р. і видав нову Конституцію, за якою встановлювався відвертий тоталітарний профашистський режим правління [1, с. 442]. Останнім реченням ст. 73 Конституції Румунії 1938 р. передбачалася ліквідація судів присяжних [17]. Це було цілком прогнозовано, адже демократичний інститут суду присяжних був немислимим в умовах диктатури тогочасної Румунії.

У Буковині відбувалися аналогічні, як і в усій Румунії, антидемократичні процеси. На її території також були ліквідовані палати присяжних, а кримінальні справи, які належали до їх компетенції, були передані у провадження утвореної в 1938 р. кримінальної палати при апеляційній судовій палаті у Чернівцях [7, с. 102].

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що суд присяжних у Буковині в складі міжвоєнної Румунії був важливим елементом її судової системи, який забезпечував демократичність, відкритість і об'єктивність тогочасного судочинства. Він був продовженням зародженої в австрійський період традиції суду присяжних, а його функціонування визначалося не тільки румунським законодавством, але й австрійським КПК 1873 р. Водночас юридичний механізм утворення палат присяжних у Буковині зазначеного періоду істотно обмежував можливість участі в них українського населення, тому в їх складі переважали румуни, вердикти яких, як правило, відповідали політичній волі керівництва держави.

Література:

1. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2008. – 624 с.
2. Торончук І.Ж. Буковина у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.) : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук 12.00.01 / І.Ж. Торончук. – Чернівці, 2012. – 232 с.
3. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 15 (Префектура Чернівецького повіту, м. Чернівці). – Оп. 1. – Спр. 1685 (Списки присяжних по комунах повіту за 1920 р.) – 15 арк.
4. Лупашку З. История Румынского государства и права / З. Лупашку. – Кишинев : Cartdidact, 2003. – 180 с.
5. Ionescu-Dolj I. Curs de procedură penală Romană / I. Ionescu-Dolj. – București : Editura Soces & Co., S.A., 1926. – 414 p.
6. Constitutiunea din 1923 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/>.
7. Торончук І. Ж. Деякі питання історії інституту суду присяжних на Буковині у складі Румунії (1918–1938 рр.) / І. Ж. Торончук // Правова політика Української держави. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 98–102.
8. Jurisprudență generală pe anul 1927. – București : Curierul judiciar, 1927. – 1285 p.
9. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 118 (Чернівецький повітовий трибунал). – Оп. 1. – Спр. 1983 (Справа про призначення присяжних засідателів Чернівецького трибуналу шляхом жеребкування) – 160 арк.
10. Jurisprudență generală pe anul 1926. – București : Curierul judiciar, 1926. – 1196 p.
11. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 118 (Чернівецький повітовий трибунал). – Оп. 1. – Спр. 2036 (Справа про скликання сесії палати присяжних Чернівецького трибуналу у лютому 1936 р.). – 113 арк.
12. Puricescu G. Cu privire la Curțile cu jurați / G. Puricescu // Curierul Judiciar. – 1927. – 3 iul. (№ 25). – P. 389–390.
13. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 118 (Чернівецький повітовий трибунал). – Оп. 1. – Спр. 1914 (Справа про розгляд заяв про присяжних Чернівецького трибуналу про звільнення їх від роботи з різних причин). – 21 арк.
14. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 118 (Чернівецький повітовий трибунал). – Оп. 1. – Спр. 1920 (Справа про розгляд заяв присяжних Чернівецького трибуналу про звільнення їх від роботи з причини хвороби). – 42 арк.
15. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 118 (Чернівецький повітовий трибунал). – Оп. 1. – Спр. 1902 (Справа про накладення штрафу на різних присяжних Чернівецького трибуналу за неявку на судові засідання). – 56 арк.
16. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 118 (Чернівецький повітовий трибунал). – Оп. 1. – Спр. 2045 (Справа про накладення штрафу на присяжних Чернівецького трибуналу Тау Йозефа, Штернберга Самі та Вейсбрета Менделя за неявку на судові засідання). – 14 арк.
17. Constitutiunea din 1938 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/const_1938.php

Урсуляк О. В. Правовой статус и компетенция судов присяжных в Буковине в составе межвоенной Румынии (1918–1938 гг.)

Аннотация. Статья посвящена правовому институту суда присяжных в Буковине в составе межвоенной Румынии. Исследовано правовой статус, компетенцию, порядок избрания и юридическую ответственность присяжных.

Ключевые слова: суд присяжных, списки присяжных, трибунал, Буковина, Румыния.

Ursulyak O. Legal status and a competence of courts of jury in Bucovina within interwar Romania (1918–1938 years)

Summary. The article is devoted to a legal institute of court of jury in Bucovina within interwar Romania. Legal status, a competence, order of election and legal responsibility of juries are researched.

Key words: court of jury, lists jury, tribunal, Bukovina, Romania.